

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Білодід Вікторія Михайлівна

УДК 159.922.62

**ОСВІТНЯ СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ
УЗГОДЖЕНОЇ ЖИТТЄВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ СТУДЕНТІВ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі психології розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка, МОН України

Науковий керівник доктор психологічних наук, професор,
Власова Олена Іванівна
Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, завідувач кафедри
психології розвитку

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Помиткіна Любов Віталіївна,
Національний авіаційний університет,
Навчально-науковий Гуманітарний інститут
завідувач кафедри авіаційної психології;

кандидат психологічних наук, старший науковий
співробітник

Володарська Наталія Дмитрівна,
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН
України, провідний науковий співробітник
лабораторії психології особистості ім. П. Р. Чамати

Захист відбудеться «20» жовтня 2016 р. о 12⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.26 Київського національного університету імені Тараса Шевченка МОН України за адресою: 03187, м. Київ, просп. Академіка Глушкова, 2а.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка МОН України за адресою: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58.

Автореферат розісланий «19» жовтня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. М. Траверсе

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми дослідження. Здобуття вищої освіти є важливим етапом соціалізації особистості, коли відбувається конструювання моделей майбутньої життєвої перспективи, побудова карти власного життєвого шляху. Під час освітньої соціалізації студент набуває вмінь, засвоює ключові компетенції, що забезпечують адаптацію до вимог актуального для нього середовища (а саме, середовища ВНЗ). Водночас, життєва перспектива може бути неузгодженою щодо інших сфер життєдіяльності, і тому компетенції, необхідні у майбутньому, зокрема, у трудовій соціалізації, сімейному житті, соціальній взаємодії з друзями, постають розмиті і віддалені. Відтак актуалізується проблема аналізу формування узгодженої життєвої перспективи в процесі навчання у ВНЗ.

Існує чимало досліджень щодо вдосконалення індивідуальних життєтворчих процесів в юнацькому віці. Йдеться про розробку: підходів щодо професійного становлення, особистісно розвивальної сутності освітньої соціалізації (Г. І. Гайсина, Е. Ф. Зеєр, О. В. Киричук, Є. О. Клімов, О. Н. Олейнікова, М. С. Пряжников, В. В. Радул, В. Ф. Сафін, Н. Ю. Чугаєва, Н. Ф. Шевченко, М. П. Щербань); концепцій соціалізації та індивідуалізації (Г. М. Андреєва, О. І. Власова, І. С. Кон, В. В. Москаленко, А. В. Мудрик, Ю. В. Сичов, Ю. М. Швалб та ін.); методів активного соціально-психологічного навчання та впровадження в освіту компетентнісної моделі (В. І. Байденко, А. О. Вербицький, Ю. М. Ємельянов, І. О. Зимня, А. Б. Коваленко, В. Д. Шадриков, Н. В. Яковлева, Т. С. Яценко); проблеми суб'єктивного переживання часу (Т. Котгле, К. Левін, Дж. Нюттен, Л. Франк, В. Франкл) тощо.

Дослідження життєвого шляху відзначаються спрямованістю на суб'єктну парадигму (Б. Г. Ананьєв, К. О. Абульханова-Славська, Є. І. Головаха, Б. Ф. Ломов, В. А. Роменець, С. Л. Рубінштейн, Л. В. Сохань, В. О. Татенко та ін.), єдністю часового та смислового вимірів (О. О. Кронік, А. Є. Левенець, Т. М. Титаренко, Б. Й. Цуканов). Цілісне сприймання власного життєвого шляху, адекватне ставлення до майбутнього вважається важливим критерієм розвитку особистості, її соціальної й психологічної зрілості (Г. О. Балл, З. Г. Кісарчук, С. Д. Максименко, В. Ф. Моргун, О. В. Крюкова, В. Г. Панок, В. В. Рибалка, Л. Д. Годорів, Н. М. Толстих, З. О. Шабарова). Активно досліджуються окремі елементи життєвої перспективи: життєвих цілей, завдань, програм і ціннісних орієнтацій особистості (Б. С. Братусь, В. Я. Васильєв, О. М. Леонтєв, Б. Ф. Ломов, В. І. Мудрак, В. Ф. Серенкова). У більшості праць розкрито вікові, гендерні та індивідуальні аспекти життєвої перспективи. Проте відсутні комплексні дослідження її структури, механізмів узгодження та чинників формування в період ранньої дорослості, особливо під впливом ситуації освітньої соціалізації у вищій школі.

Отже, соціальна значущість проблеми та її недостатня наукова розробленість зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – «Освітня соціалізація як чинник формування узгодженої життєвої перспективи студентів».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження здійснювалося у контексті науково-дослідної роботи факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка як складова

комплексної теми «Розвиток цілісної особистості в контексті соціальних змін: соціологічні, психологічні та педагогічні аспекти» (номер державної реєстрації 14 БФ016-01). Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої Ради факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 6 від 16.01.2013 р.) та уточнена на засіданні Вченої Ради факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 8 від 21.04.2015 р.).

Мета дослідження: визначення специфіки формування узгодженої життєвої перспективи студентів у процесі освітньої соціалізації та практичних шляхів щодо її оптимізації засобами психологічного тренінгу.

Відповідно до поставленої мети було сформульовано наступні **завдання:**

1. Проаналізувати та узагальнити теоретико-методологічні засади дослідження життєвої перспективи у зв'язку з особливостями освітньої соціалізації; виявити характеристики, які придатні для операціоналізації в емпіричному дослідженні.

2. Розробити концептуальну модель освітньої соціалізації у ВНЗ, яка б включала умови та чинники формування узгодженої життєвої перспективи студентів.

3. З'ясувати психологічні закономірності формування життєвої перспективи на різних етапах професійного навчання: встановити значущість окремих компонентів освітньої соціалізації, виявити типологію студентів за якісними особливостями узгодженості життєвої перспективи.

4. Встановити критерії узгодженості життєвої перспективи студентів; розробити та апробувати програму формування узгодженої життєвої перспективи в ході психологічного тренінгу, з'ясувати її ефективність та межі застосування.

Об'єкт дослідження – життєва перспектива студентів ВНЗ.

Предмет дослідження – освітня соціалізація як чинник формування узгодженої життєвої перспективи студентів.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань застосовувався комплекс методів: *а) теоретичні* – аналіз, систематизація та узагальнення наукових даних, моделювання структури досліджуваного феномену; *б) емпіричні* – анкетування, стандартизовані особистісні опитувальники, тести визначення соціальних здібностей, асоціативні методики, експертна оцінка освітнього середовища; *в) методи активного соціально-психологічного навчання* – соціально-психологічний тренінг, рольові ігри, символдрама, техніки психокорекційного впливу та ін. для визначення умов оптимізації життєвої перспективи; *г) математично-статистичної обробки емпіричних даних* – описова статистика, порівняльний аналіз з використанням t-критерію Стьюдента, дисперсійний, факторний, кластерний та регресійний аналіз з подальшою якісною інтерпретацією і змістовим узагальненням. При розробці авторського опитувальника проведено перевірку узгодженості питань за критерієм α Кронбаха.

Наукова новизна одержаних результатів та теоретичне значення дослідження полягає у тому, що:

вперше розроблено концептуальну модель освітньої соціалізації студентів, яка містить напрямки та компоненти цілеспрямованих та стихійних впливів середовища, визначає їх особливості на різних етапах соціалізації;

– здійснено класифікацію груп студентів за характеристиками соціалізуючих впливів та особливостями узгодженості життєвих перспектив;

– виділено три прогностично-значущі типи студентів, визначено їх представленість у вибірці на різних етапах освітньої соціалізації;

– сформульовано критерії та умови узгодженості життєвої перспективи, придатні для подальшої операціоналізації в діагностичних та розвивальних цілях;

розширено та удосконалено наукові уявлення про освітню соціалізацію як комплексну ситуацію формування і перевірки життєвої перспективи;

конкретизовано поняття «суспільний напрямок освітньої соціалізації», а саме функціонування в ньому інтеракційного та середовищного компонентів, визначено всеохопний та стихійний характер відповідних впливів;

уточнено наукове уявлення про узгодженість життєвої перспективи, котра постає як цілісна картина функціонування особистості в континуумі її життєвих завдань;

набуло подальшого розвитку знання про вікові риси психотемпоральної організації самосвідомості;

з'ясовано характерні особливості та етапність формування життєвої перспективи в юнацькому та ранньому дорослому віці; роль реконструкцій життєвої перспективи на різних курсах навчання у ВНЗ;

доведено що в формуванні життєвої перспективи впливи освітньої соціалізації набувають своєї значущості вибірково та опосередковано, у зв'язку з власною особистісною позицією та активністю студента; підхід до суб'єктної позиції особистості як до умови професійного розвитку майбутнього фахівця.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути застосовані при викладанні навчальних дисциплін у ВНЗ – «Вікова психологія», «Педагогічна психологія», «Психологія вищої школи», «Психологія розвитку». Стандартизація опитувальників: каузальних орієнтацій (Е. Десі, Р. Райан); «Життєві завдання особистості» (Т. М. Титаренко та співавтори), «Визначення соціальної креативності особистості» (А. В. Батаршев), «Шкали психологічного благополуччя» (К. Ріфф, адаптація П. Фесенка, Т. Шевеленкової) дозволяє здійснювати діагностику особливостей життєтворчої сфери студентів. Авторська методика «Узгодженість життєвої перспективи», програма психологічного тренінгу, практичні рекомендації щодо розвитку особистості через організацію освітнього середовища, зокрема, можуть бути використані у роботі адміністрації ВНЗ, викладачами та спеціалістами з виховної роботи.

Результати дисертаційного дослідження **впроваджено** у процес викладання навчальних дисциплін «Акмеопсихологія та психотерапія вікових криз», «Психологічні технології освітнього тренінгу» факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка № 014041 від 17.02.2016), практичні рекомендації використовуються адміністрацією, викладачами навчальних дисциплін психолого-педагогічного циклу, фахівцями з виховної роботи

приватного вищого навчального закладу «Університет економіки і підприємництва» м. Хмельницького (довідка № 6 від 04.02.2016), приватного вищого навчального закладу «Київський інститут сучасної психології та психотерапії» (довідка № 211 від 11.02.2016).

Надійність та достовірність результатів дослідження забезпечено: методологічним обґрунтуванням його вихідних позицій; використанням сукупності надійних діагностичних методик, адекватних меті й завданням дослідження; поєднанням кількісного та якісного аналізу емпіричних даних; застосуванням методів математичної статистики із залученням сучасних програм обробки даних; репрезентативністю вибірки.

Апробація результатів роботи. Основні теоретичні положення та результати емпіричного дослідження доповідалися на міжнародних наукових конференціях: «Наука і сучасність: виклики глобалізації» (Київ, 2013); «Фрагментація наукових досліджень: перспективи та проблеми» (Київ, 2013); «Літні наукові читання» (Київ, 2013); «Identity of a personality and group: psycho-pedagogical and sociocultural aspects: materials of the international scientific conference» (Прага, 2014); також обговорювались на засіданнях кафедри психології розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Публікації. Основний зміст дисертації викладено у 11 публікаціях, серед яких 4 статті у наукових фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України, 1 стаття в зарубіжному періодичному виданні, 2 статті в інших наукових виданнях, 4 – тези доповідей на наукових конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Список використаних джерел містить 218 найменувань, з яких 21 – англійською мовою. Основний текст викладено на 167 сторінках. Робота містить 24 таблиці (на 10 сторінках), 12 рисунків (на 5 сторінках), 7 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження; визначено об'єкт; предмет, сформульовано мету та основні завдання; описано методи; висвітлено наукову новизну та практичну значущість; наведено дані про публікації, апробацію та впровадження результатів, структуру роботи.

У **першому розділі** – «Теоретико-методологічні засади дослідження освітньої соціалізації як чинника формування узгодженої життєвої перспективи студентів» – проаналізовано стан розробленості досліджуваної теми, сформульовано робочі визначення основних понять, а також представлено концептуальну модель соціалізації в рамках освітніх процесів вищої школи, яка містить умови формування узгодженої життєвої перспективи (далі – ЖП).

ЖП розглядається у контексті досліджень психологічного часу: як багаторівнева система, що містить усвідомлення і переживання суб'єктивної картини життєвого шляху (Б. Г. Ананьєв, С. Л. Рубінштейн); як психологічна перспектива, що включає взаємозв'язки минулого, теперішнього й майбутнього, а також сприймання та переживання часу як процесу формування теперішнього

(Л. С. Виготський, Є. І. Головаха, О. О. Кронік, К. Левін, Ж. Нюттен, В. Франкл, Б. Й. Цуканов та ін.). Отже, ЖП містить минуле, теперішнє та майбутнє особистості, де події наділені потенціалом визначання подальших етапів життєвого шляху.

В інших підходах дослідники акцентують увагу на суб'єктивних уявленнях про майбутнє: ЖП постає як динамічний образ бажаного майбутнього (Б. Ф. Ломов, В. К. Вілюнас, І. А. Гуляс); як усвідомлення особистістю ймовірних подій та їх наслідків (В. Г. Асєєв, К. К. Платонов); як особливості відображення навколишнього світу, що задають орієнтири діяльності (К. О. Абульханова-Славська, Є. В. Некрасова, І. О. Ральникова). Тому ЖП вважаємо цілісною картиною майбутнього у складній суперечності запланованих та очікуваних подій.

У більшості підходів ядром ЖП визначають цілі й завдання, плани, програми й ціннісні орієнтації, що є необхідними умовами переходу від неусвідомлюваного прагнення до усвідомленого цілепокладання (Б. С. Братусь, В. Я. Васильєв, О. М. Леонтьєв, Б. Ф. Ломов, В. І. Мудрак, Т. А. Павлова, В. Ф. Серенкова).

Розвиток часової перспективи залежить від рівня психологічної зрілості особи (Л. І. Божович, О. О. Бодальов, В. О. Татенко).

Студентський вік (18–23 роки) є одним із визначальних періодів у становленні характеру та інтелекту, психологічний зміст якого вчені вбачають в оволодінні повним комплексом соціальних ролей дорослої людини (І. В. Дубровіна, Л. Ф. Обухова, В. Ф. Моргун, Д. І. Фельдштейн та ін.). Диференціювання найближчої та віддаленої ЖП є важливим новоутворенням, що характеризує перехід до юнацького віку. Подальший розвиток ЖП відбувається за рахунок усвідомленого конструювання моделей майбутнього життя (О. В. Крюкова, І. О. Мартинюк, О. В. Михайлов). У більшості випадків цей період співпадає з професійним навчанням у ВНЗ. Переживання власного майбутнього в ранній юності, з одного боку, постає як проблема (О. В. Посацький), з іншого – визначає успішність соціалізації (Л. О. Тодорів). Майбутнє постає у формі уявних ситуацій, ролей, в яких студент хотів би себе реалізувати (Н. М. Толстих, І. С. Кон).

Професійне самовизначення та отримання фаху є складною діяльністю з проектування і реальної побудови трудового шляху, що передбачає активну життєву позицію, пов'язує психологічне сьогодення та майбутнє, а також супроводжується кризами, пов'язаними з ревізіями Я-концепції, змінами життєвих стратегій та вектору професійного розвитку (Е. Гінзберг, Е. Ф. Зеєр, Є. О. Клімов, С. Д. Максименко, А. К. Маркова, М. С. Пряжников, В. В. Радул, В. О. Татенко, Н. В. Хазратова). Здатність проектувати себе в майбутнє при критичному сприйнятті минулого досвіду (Н. Ю. Мельнік) сприяє формуванню професійної ідентичності (Л. Б. Шнейдер) та життєтворчості (Т. М. Титаренко, Л. В. Сохань). Водночас у ВНЗ існують певні труднощі щодо створення належних умов ініціювання суб'єктного потенціалу студентів, що призводить до їх дезорієнтованості щодо свого майбутнього (Г. К. Радчук).

Розвиток особистості є не лише процесом освоєння соціальних норм, цінностей та зразків поведінки, а й персоніфікацією та індивідуалізацією психіки, наслідком чого є виникнення життєвої компетентності та індивідуального стилю життєдіяльності (О. І. Власова, О. В. Киричук, В. В. Москаленко, Ю. М. Швалб).

Освіта є одним з найбільш складних інститутів соціалізації людини, що орієнтований на історично зумовлені та зафіксовані в суспільній свідомості соціальні еталони (Г. І. Гайсина, А. Ж. Кусжанова, І. В. Носко, Н. Ю. Чугаєва, М. М. Шульга, М. П. Щербань). У динамічному соціумі продуктом процесів освіти є особа, готова до самостійного і свідомого керування своїм життям, здійснення відповідального вибору (В. І. Байденко, О. Г. Бермус, А. Б. Коваленко, О. І. Пометун, Н. В. Яковлева та ін.).

З огляду на вищезазначене нами сформульовано концептуальну модель освітньої соціалізації як чинника формування узгодженої ЖП (рис. 1).

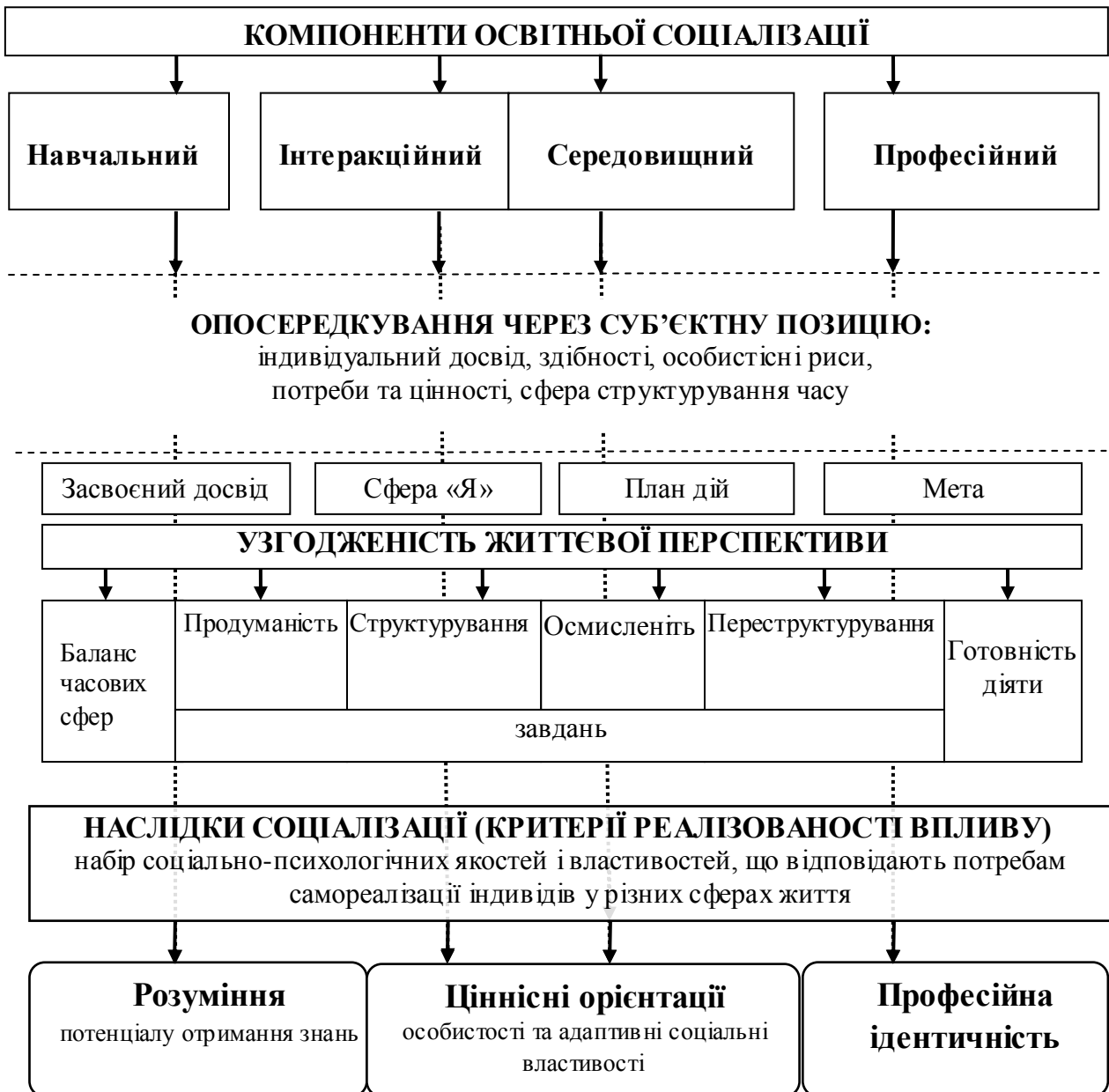

Рис. 1. Концептуальна модель освітньої соціалізації як чинника формування узгодженої життєвої перспективи

Згідно з концептуальною моделлю освітньої соціалізації трактується як процес активного розвитку психіки людини в спеціально організованих педагогічних

умовах освітніх установ, що відбувається двома шляхами: через цілеспрямоване засвоєння соціального і культурного досвіду та через стихійне опанування соціальними ролями; метою якого є набуття студентом професійно важливих знань, умінь, навичок, а також загальної життєвої компетентності. Наслідком реалізованості соціалізуючого впливу ВНЗ є набір соціально-психологічних рис і властивостей, що відповідають потребам самореалізації особистості у різних сферах життя. Суб'єктна позиція студента зумовлює вибір ресурсів соціалізації, необхідних для можливо ефективної адаптації та саморозвитку.

Освітня соціалізація у ВНЗ містить цілеспрямовані та стихійні впливи, які діють на різних рівнях: макрорівні (глобальні тенденції розвитку освіти в світі та країні), мезорівні (особливості організації та традиції навчально-виховного процесу, викладацький склад ВНЗ) та мікрорівні (внутрішньогрупові та міжособистісні стосунки студентів). Відповідно, існують ймовірнісні компоненти освітньої соціалізації, результуючу дію яких можна дослідити на мікро- та мезорівнях.

ЖП є динамічним образом очікуваного майбутнього, що відіграє активувальну, орієнтувальну та прогностичну роль в регуляції діяльності людини. Головними структурними компонентами образу майбутнього є усвідомлені, ціннісно значущі життєві цілі та відповідна програма дій щодо їхньої реалізації (життєвий план). Критеріями благополучного формування ЖП є масштабність, оптимістичність, диференційованість, реалістичність та узгодженість.

Механізм узгодження ЖП реалізується як наповненість, розробленість життєвих завдань в єдності наступних елементів: 1) баланс минулого, теперішнього і майбутнього для виконання життєвих завдань в сприятливих умовах (відповідна теперішня ситуація, можливість досягнення бажаного результату в майбутньому, усвідомлення попереднього досвіду); 2) продуманість – стратегічна розробка завдань за сферами життєдіяльності; 3) осмислення – надання поставленим цілям смислоттєвого значення, що є умовою тривалої зосередженості на виконанні завдань; 4) структурування і переструктурування – вибір першочергових і другорядних завдань стосовно найближчої і віддаленої перспективи, готовність до внесення коректив з урахуванням актуальних умов; 5) готовність діяти – побудова активуючих цілей на основі потреб, ціннісних орієнтацій, адекватної оцінки можливостей і впевненості в успіху.

Питання, яким чином функціонування студента в середовищі освітньої соціалізації, впливає на формування його узгодженої ЖП, постає відправною точкою для емпіричної перевірки концептуальної моделі.

У другому розділі – «Емпіричне дослідження формування узгодженої життєвої перспективи в процесі освітньої соціалізації студентів» – представлено процедуру проведення й результати констатувального дослідження; з'ясовано особливості освітньої соціалізації (далі – ОС), критерії узгодженості ЖП студентів на різних етапах професійного навчання.

У дослідженні взяло участь 126 осіб – студенти різних курсів історичного, психологічного факультетів та Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

На різних етапах дослідження використовувався комплекс стандартизованих психодіагностичних методик: модифікація анкети «Особливості соціалізації у вищій школі» (М. Шульга) для вивчення структури та механізмів освітньої соціалізації; експертиза освітнього середовища (Л. Нагорнова) для оцінювання основних засобів цілеспрямованої соціалізації у вищій школі; «Життєві завдання особистості» (Т. М. Титаренко) для визначення характеристик життєвої перспективи та сфери внутрішнього «Я»; опитувальник каузальних орієнтацій (Е. Десі, Р. Райан); «Шкали психологічного благополуччя» (К. Ріфф, адаптація П. Фесенка, Т. Шевеленкової); визначення соціальної креативності особистості (А. В. Батаршев); тест соціального інтелекту (Дж. Гілфорд, М. Саллівен); дослідження професійної ідентичності (Л. Б. Шнейдер); індикаторний метод оцінювання компетенцій (С. Г. Катаєв, Ю. О. Лобода, Є. А. Хомякова) для з'ясування наслідків освітньої соціалізації (критеріїв соціалізуючих впливів освітнього середовища). Використані діагностичні інструменти пройшли через додаткову процедуру стандартизації групових норм відповідно до реальних характеристик вибірки. Крім того, розроблено авторський опитувальник «Узгодженість життєвої перспективи», що дозволяє виміряти цілісну картину функціонування особистості в континуумі її життєвих завдань.

На першому етапі інтерпретації даних сформовано групи студентів за критерієм «курс навчання», «факультет навчання» для виявлення особливостей впливу ОС. Відповідно, до першої групи увійшло 63 особи – студенти I–II курсів (I етап соціалізації), а до другої групи – 63 студенти III–VI курсів (II етап соціалізації). Однофакторний дисперсійний аналіз та метод t-критерію Стьюдента для незалежних вибірок засвідчили гомогенність вибірки на макро- та мезорівнях. Соціально-психологічні характеристики студентів достовірно відрізняються на мікрорівні впливу ОС. Зокрема, у представників III–VI курсів збільшується рівень психологічного благополуччя, зовнішні каузальні орієнтації змінюються на внутрішні, формується професійна ідентичність, зростає рівень соціальної компетентності, узгоджуються і розширюються життєві завдання ($p \leq 0,05$). Це пов'язано з перебуванням студентів на різних етапах ОС, віковими атрибутами ранньої дорослості, з перспективою зміни соціального статусу у студентів старших курсів.

На наступному етапі дослідження здійснено факторизацію отриманих даних та виокремлено чотири фактори ОС.

Фактор 1 «Навчальний напрямок впливу ОС» вказує на процес засвоєння навчальних компетенцій і являє собою інтегральну характеристику особистісного й соціально значущого освітнього налаштування. Набір змінних демонструє, що орієнтація студентів зосереджена на отриманні знань, вмінь та навичок для подальшого їх застосування у розв'язанні практичних та теоретичних завдань.

Групування змінних фактору 2 «Середовищний напрямок впливу ОС» розкриває важливість взаємодії особистості із оточенням. Характеристики середовища визначають орієнтацію особи у виборі стратегії поведінки та діяльності, зумовлюють диференціацію важливих ролей, безперервність реконструювання свого багаторівневого життєвого світу.

Фактор 3 «Інтеракційний напрямок впливу ОС» розкриває особливості взаємодії викладацького складу та студентів. Комплексність змінних фактору вказує на масштабність і різноманітність можливих взаємодій всередині ВНЗ, причому такі інтеракції можуть здійснюватися на мезо- і макрорівнях.

Фактор 4 «Професійний напрямок впливу ОС» розкриває особливості ставлення до майбутньої професії, спрямованість на саморозвиток та самопідтримку. Результатом дії його змінних є прийняття студентом соціальної ролі, орієнтованої на професійну підготовку та навчання. Впевненість у собі, мотивація на успіх активно формують бажаний образ майбутнього фахівця.

З'ясовано, що структура ОС у ВНЗ зумовлена дією чотирьох незалежних факторів, які сумарно пояснюють 64,3 % дисперсії змінних (табл. 1).

Таблиця 1

Факторна модель освітньої соціалізації у ВНЗ

Назва фактору		%*	Складові фактору		ФН**								
Напрямок впливу ОС	Навчальний	18,2	Компетенція	Інформаційна	0,813								
				Рефлексивна	0,791								
				Дослідницька	0,788								
				Спеціальна	0,787								
			Освітня соціалізація у ВНЗ		0,711								
			Життєві завдання «навчання та робота»		0,542								
	Середовищний	17,6	Широта	Емоційність	Когерентність	Узагальненість	Стійкість	Усвідомлення	Мобільність	Соціальна активність	Середовищні впливи	освітнього середовища	0,790
													0,689
													0,662
													0,654
													0,743
													0,780
													0,803
													0,532
													0,727
	Інтеракційний	15,1	Комунікативна компетенція		0,591								
			Соціальна компетенція		0,521								
			Суспільна соціалізація у ВНЗ		0,927								
			Інтеракційні впливи		0,752								
			Соціальна активність середовища		0,532								
	Професійний	13,4	Професійна ідентичність		0,637								
			Професійна соціалізація у ВНЗ		0,639								
			Мотивація матеріального задоволення		0,626								
			Мотивація успіху визнання влади		0,830								
			Життєві завдання «навчання та робота»		0,745								

Примітка* – у таблиці представлено % від загальної дисперсії кожного з отриманих факторів.

Примітка ** – у таблиці наведено показники факторного навантаження окремих складових отриманих факторів.

На третьому етапі дослідження здійснено класифікацію груп студентів за критеріями впливу освітньої соціалізації та особливостями узгодженості життєвої перспективи, що виявило існування у вибірці трьох природних кластерів різної чисельності.

Група 1 «Надузгоджені» характеризується високим рівнем узгодженості життєвих завдань, соціальною та суб'єктною активністю, декларовано високим рівнем психологічного благополуччя. Але здебільшого такі студенти незадоволені собою через надвисокий рівень домагань. Особливістю кластеру є недостатня внутрішня орієнтованість особистості, неприйняття себе. ЖП є високостратегічною і оптимістичною, проте негнучкою та відірваною від реальності, вона зосереджена в часових контурах «сьогодні» або «усе життя». Ця група має найвищі показники середовищного та інтеракційного напрямку впливу ОС. Для них характерна успішність у навчанні, проте професійна соціалізація утруднена через орієнтацію на зовнішні, статусні показники успіху, острах стосовно труднощів. Представники цієї групи складають 56,4 % від загальної чисельності вибірки на першому та 30 % – на другому етапі ОС.

Група 2 «Гармонійні» найбільш близька до узгодженої ЖП. Її представники відрізняються диференційованістю, оптимістичністю, гнучкістю життєвих завдань, психологічним благополуччям та суб'єктною активністю, самодетермінованістю. ЖП врівноважена в стратегічному і тактичному планах (часовий контур 5 років дозволяє мати віддалений план і можливість вносити до нього корективи). Це засвідчує здатність особистості до ефективної реалізації життєвих завдань та самоконститування власного Я. Представники кластеру беруть від впливу всіх чинників ОС все, що необхідно для їх розвитку з точки зору доцільності. Гармонійна узгодженість спостерігається у 6,2 % студентів на першому та 45 % – на другому етапі ОС.

Група 3 «Недостатньо узгоджені» характеризується низьким рівнем узгодженості життєвих завдань, перевагою зовнішньої та безособової орієнтації, нездатністю збалансовано реагувати на зміни життя. Така неузгодженість може виявлятися в мінімальному рівні мотивації або в обмеженні власної активності актуальною, зовнішньо зумовленою сферою (в даному контексті це – навчальна діяльність). Студенти цілковито занурені у середовище, але переконанні, що воно не реагує на їх старання, відповідно їх діяльність із саморозвитку вважається ними не продуктивною. Представники цього кластеру складають 37,5 % від загальної чисельності вибірки на першому та 25 % – на другому етапі ОС.

На четвертому етапі дослідження виявлено вплив окремих незалежних змінних на узгодженість ЖП за допомогою методу лінійної регресії. Отримані дані описують модель узгодженої ЖП з точки зору значущості окремих чинників рівняння лінійної регресії (табл. 2). Аналіз перших позицій вказує на те, що для формування узгодженої ЖП під час навчання у ВНЗ необхідний вплив двох факторів ОС (професійний та інтеракційний напрямки), а також активна суб'єктна позиція щодо засвоєння цих впливів. Джерелом суб'єктності є самоприйняття і оптимістичне ставлення до майбутнього. Крім того, умовами формування узгодженої ЖП є компетентна, самостійна взаємодія студентів з складовими ОС, можливість обирати і

змінювати їх у зазначених напрямках. Отже, компоненти соціалізуючих впливів обов'язково опосередковуються через індивідуальний досвід особистості. На різних етапах ОС студенти обирають різноманітні ресурси для формування, переформатування і уточнення своїх життєвих завдань через суб'єктну позицію і завдяки своїм особистісним характеристикам

Таблиця 2

Значення коефіцієнтів рівняння лінійної регресії

Модель «Узгоджена ЖП»	Значущість коефіцієнтів
Професійний напрямок впливу освітньої соціалізації	11,373
Інтеракційний напрямок впливу освітньої соціалізації	8,658
Суб'єктна активність	1,268
Самоприйняття	0,663
Часовий контур «5 років»	0,551
Мотивація творчості	0,550
Керування середовищем	0,493
Мотивація самоконститування	0,477
Цілі в житті	0,339
Ставлення до майбутнього	0,290
Часовий контур «усе життя»	-0,275
Середовищний напрямок впливу освітньої соціалізації	0,261
Навчальний напрямок впливу освітньої соціалізації	0,215
Особистісне зростання	0,161
Зовнішня каузальна орієнтація	-0,121
Внутрішня каузальна орієнтація	0,054

Для узгодженої ЖП характерна гармонійна ієрархізація життєвих цілей та завдань з точки зору потенцій досягнення бажаного результату в майбутньому, актуальних можливостей теперішньої ситуації та усвідомлення попереднього досвіду. При неузгодженій перспективі відбувається порушення адаптації до конкретних умов життєдіяльності.

В ідеальному варіанті життєві завдання підпорядковуються актуальним мотивам; є достатньо лабільними для адекватного перерозподілу сил щодо їх виконання за максимально сприятливих умов.

Про сформованість ЖП у студентському віці свідчить наявність віддалених цілей майбутнього та відповідних програм їх реалізації. Компоненти середовища соціалізуючих впливів активно чи пасивно інтерпретуються студентом, опосередковуються його вміннями та здібностями, особистісними особливостями, мотивацією, зумовлюючи особливості ЖП.

Своєю чергою, узгоджена ЖП дає змогу при моделюванні бажаного майбутнього зберігати та утримувати баланс між власними домаганнями, цілями і реаліями актуальної життєвої ситуації.

Отримані емпіричні результати дають можливість розробки розвивальної програми, що має на меті формування узгодженої ЖП.

У третьому розділі – «Способи оптимізації процесу формування життєвої перспективи студентів» – обґрунтовано методологічні засади відповідного психологічного тренінгу, описано особливості його реалізації.

Спираючись на результати попереднього аналізу, встановлено критерії формування узгодженої ЖП, а саме: 1) можливість самостійно та активно діяти в незвичних умовах, але за відсутності наддомагань; 2) достатньо висока внутрішня каузальна орієнтація за наявності середніх показників зовнішньої; 3) здатність самостійно обирати зовнішню чи внутрішню мотивацію дій, спираючись на ціннісні орієнтири; 4) здатність трансформувати автоматизовану поведінку в свідомо керовану; 5) здатність особистості до ефективної, творчої, ініціативної самореалізації та самоконституювання власного Я; 6) достатній рівень розвитку самоприйняття (ближче до високого); 7) самодетермінованість щодо особистісного зростання, керування середовищем, автономії та цілепокладання; 8) наявність стратегічного плану перспективи з можливістю вносити тактичні корективи до нього; 9) здатність адекватно та толерантно реагувати на різноманітні прояви навколишнього середовища, оточуючих людей.

Перераховані параметри закладено в основу відповідних змістовних векторів програми групового психологічного тренінгу (розрахованої на 13 занять). Вона включила в себе навчально-рольові ігри, мотиви символдрами, техніки психокорекційного впливу та інші методики активного соціально-психологічного навчання, за допомогою яких було проведено експеримент з визначення умов оптимізації життєвої перспективи. Розроблені інструменти удосконалення здатності студентів до побудови узгоджених життєвих перспектив шляхом розробки та наповнення системи життєвих планів та завдань. Основна форма навчання – групова робота, що припускає розвиток внутрішньогрупових процесів взаємодії. Також передбачалася самостійна робота учасників (виконання домашніх завдань).

Головна мета тренінгу – оптимізація ЖП для ефективного функціонування в умовах необхідності виборів і прийняття відповідальності на себе, особливо в тих сферах, що є найбільш актуальними для віку студента. Окремі заняття тренінгової програми спрямовані на формування реалістичності планів; усвідомлення співвідношення цілей та можливостей; диференціацію близьких та віддалених перспектив; підвищення компетентності в «м'яких навичках», підвищення рівня використання внутрішніх орієнтацій та мотивів творчості, самоконститування в життєдіяльності. До змісту занять розвивальної програми ввійшли такі теми: «Життєві завдання», «Сфери життєдіяльності», «Прийняття рішення», «Емпатія, афіліація, комунікативна та соціальна компетентність», «Особистісний контроль над ситуацією», «Самоконтроль і самоефективність» «Мотивація та самодисципліна» «Цілепокладання».

У тренінгу взяла участь 21 особа. Ще 21 особа з першого та третього кластерів були учасниками контрольної групи.

Ефективність тренінгу проаналізовано за показниками повторної психологічної діагностики (t-критерій Стьюдента). Як видно з табл. 3, дані

експериментальної групи наблизилися до таких, які характеризують узгоджену ЖП: відбулася актуалізація внутрішніх ресурсів особистості; збільшився рівень самоприйняття, відбулася відмова від ілюзорних уявлень про себе; розвинулась здатність самостійно обирати зовнішню чи внутрішню мотивацію дій, самодетермінованість; підвищилась ефективність стратегічного планування і цілевизначення. Найбільш сильний та беззаперечний ефект тренінгового впливу досягнуто стосовно показників мотивації самоконституювання і творчості, розвитку навичок цілепокладання, зміни вектору каузальної орієнтації на внутрішню, а також поліпшення структурування часу в просторі найближчих п'яти років. З метою ілюстрації ефекту тренінгу в дисертації наведено дані спостережень за учасниками експерименту, які підтверджують позитивні зміни на поведінковому рівні.

Таблиця 3

Відмінності діагностичних показників між групами після проведення тренінгу

Діагностичний показник	Середнє значення		Значущість міжгрупової різниці
	Експерим. Група	Контр. Група	
Узгодженість життєвої перспективи	41,6	32,52	0,016
Суб'єктна активність	7,8	7,00	0,048
Мотивація творчості	5,4	3,09	0,000
Мотивація самоконституювання	8,2	3,0	0,000
Керування середовищем	58,0	56,7	0,035
Цілі в житті	57,2	52,8	0,000
Особистісне зростання	57,2	55,6	0,018
Каузальна орієнтація внутрішня	121,1	89,8	0,000
Часовий контур «5 років»	2,4	0,7	0,000
Часовий контур «усе життя»	1,7	3,1	0,046
Ставлення до майбутнього	7,7	6,4	0,034
Самоприйняття	59,9	58,3	0,047

Отже, шляхом реалізації спеціальних розвивальних занять можна цілеспрямовано впливати на формування узгодженої ЖП. Проте професійний, інтеракційний, середовищний та навчальний напрямки впливу ОС лише засобами тренінгу майже не змінюються, оскільки його учасники в основному функціонують в них на макрорівні. Зазначені змінні функціонують переважно на мезорівні – рівні культурного, громадського, інформаційного, організаційного, матеріального та нормативного середовища конкретного ВНЗ.

У роботі сформульовано практичні рекомендації щодо можливостей формування життєвої перспективи студентів через організацію освітнього середовища ВНЗ. Вони адресовані адміністрації вищих навчальних закладів, викладачам фахових дисциплін та спеціалістам з виховної роботи.

Крім того отримані результати тренінгу проаналізовано щодо можливостей підвищення його ефективності. Сформульовано рекомендації стосовно змін у

структурі розвивальної програми та розширенні її окремих тем, що розроблялися з урахуванням вражень учасників.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено узагальнені результати теоретико-емпіричного дослідження освітньої соціалізації як чинника формування узгодженої життєвої перспективи студентів, що дало змогу дійти таких висновків.

1. Життєва перспектива є динамічним образом бажаного або усвідомлюваного майбутнього, що відіграє активуючу, орієнтуючу та прогностичну роль в регуляції діяльності людини. Структурними компонентами образу майбутнього виступають усвідомлені життєві цілі та відповідна програма дій щодо їхньої реалізації (життєвий план). Для узгодженої життєвої перспективи характерна ієрархізація життєвих цілей з точки зору потенцій досягнення бажаного результату в майбутньому, актуальних можливостей теперішньої ситуації та усвідомлення попереднього досвіду. Механізм узгодження функціонує як наповненість життєвих завдань та реалізується в єдності елементів: продуманість; готовність діяти; структурування і переструктурування; осмислення; баланс життєвих сфер.

Формування життєвої перспективи відбувається протягом усього життя, особливо в періоди активних соціалізуючих впливів. Кожному якісно новому етапу життєвого шляху відповідає необхідність реконструкції життєвих планів та специфічний зміст перспективи, який відображає реальні зміни в життєвій ситуації та самій людині. Розділення найближчої та віддаленої життєвої перспективи є новоутворенням, що формується в процесі становлення професійної ідентичності.

2. Освітня соціалізація є процесом активного розвитку психіки людини в спеціально організованих педагогічних умовах освітніх установ шляхом спрямованого засвоєння соціокультурного досвіду та нецілеспрямованого опанування соціальними ролями. Його метою є набуття студентом професійно важливих знань, умінь та якостей (відповідно до усталеної в соціумі моделі спеціаліста), а також формування загальної життєвої компетентності.

Освітня соціалізація у вищій школі включає цілеспрямовані та стихійні впливи, які діють на макрорівні (глобальні тенденції розвитку освіти в країні та світі), мезорівні (культурне, інформаційне, нормативно-контролююче, організаційно-матеріальне середовище конкретного ВНЗ) та мікрорівні (безпосереднє соціальне оточення студента).

У цьому процесі відбувається наближення, розширення та конкретизація життєвої перспективи за рахунок фіксації життєвих планів у нових життєвих сферах. Формування життєвої перспективи під час навчання у ВНЗ здійснюється в два етапи. На першому етапі (I – II курси) формування життєвої перспективи постає як процес та контур реалізації основних життєвих цілей: на тлі інтенсивного пристосування до середовища відбувається смислове наповнення навчальної діяльності, особистісне самовизначення та ідеальне проектування себе в майбутнє. Другий етап (III – VI курси) визначається соціальним самовизначенням у руслі професійної підготовки; формування життєвої перспективи постає як результат, з можливою корекцією.

Освітня соціалізація у ВНЗ зумовлена дією чотирьох компонентів (навчальний, середовищний, інтеракційний та професійний). Їх співвідношення визначає індивідуальну структуру процесу та особливості впливу на кожного студента. На різних етапах формування життєвої перспективи у ВНЗ переважають різні напрямки соціалізації: на першому – освітній, на другому – професійний, суспільний – реалізується в процесі всього навчання. В результаті соціалізації згідно з впливом вказаних компонентів формується набір соціально-психологічних властивостей та компетенцій, що відповідає потребам самореалізації у різних сферах життя.

3. За якісними особливостями узгодженості життєвої перспективи і характеристиками впливу освітньої соціалізації встановлено три типи студентів: надузгоджений, гармонійний, недостатньо узгоджений. Поширеність представників типів на різних курсах навчання засвідчує неефективний і переважно стихійний процес формування життєвої перспективи під впливом освітньої соціалізації.

У розвитку узгодженості життєвої перспективи студентів найбільш значущими виявилися професійний та інтеракційний напрямки впливу освітньої соціалізації та активна суб'єктна позиція щодо засвоєння цих впливів. Активність студента дозволяє йому стати учасником соціалізуючих взаємодій, створює умови для його саморозвитку і реалізації життєвих завдань у майбутній професії, в суспільстві.

4. Критерії формування узгодженої життєвої перспективи передбачають: можливість самостійних дій в незвичних умовах; внутрішню каузальну орієнтацію; здатність до ініціативної самореалізації; відсутність наддомагань; автономію і керування середовищем; розвинуте цілепокладання з опорою на ціннісні орієнтири; наявність стратегічного життєвого плану з можливістю вносити в нього тактичні корективи; здатність адекватно реагувати на прояви навколишнього середовища, оптимістичний настрій.

Емпіричні дані свідчать про можливість ефективно впливати на формування узгодженої життєвої перспективи шляхом спеціальних занять. Цілеспрямовані розвивальні впливи сприяють гармонізації часового та смислового вимірів образу майбутнього, формуванню позитивного самоприйняття студента як суб'єкта життєтворчості і носія оптимістичних життєвих перспектив, розвиткові здатності до побудови детально розроблених тривалих життєвих планів; диференціації близьких та віддалених перспектив; підвищенню реалістичності життєвих цілей через усвідомлення ціннісних пріоритетів, особистих ресурсів та власної відповідальності за реалізацію задумів.

Реалізація тренінгу життєвої перспективи має обмеження у зв'язку з природою досліджуваних змінних, які функціонують на мезорівні умов конкретного ВНЗ та макрорівні національної системи вищої освіти.

Середовище освітньої соціалізації забезпечує комплексну ситуацію формування і перевірки життєвої перспективи студентів. Компоненти соціалізуючих впливів опосередковуються через індивідуальний досвід, здібності, особистісні риси, потреби і цінності, сферу планування та структурування часу. Активність та суб'єктність студента дозволяють йому обирати ресурси освітньої соціалізації, які

будуть сприяти формуванню, уточненню та гармонізації життєвих планів для підвищення рівня узгодженості життєвої перспективи.

Отримані результати відкривають широкі можливості для подальшого вивчення життєвих перспектив та розвивальних можливостей освітнього середовища в контексті суб'єктності особистості. Зокрема, потребують уточнення виявлені закономірності за рахунок розширення вибірки, порівняння особливостей формування життєвих перспектив студентів регіональних та столичних ВНЗ, денної та заочної форм навчання. Крім того, вважаємо перспективною для майбутніх досліджень перевірку реальних можливостей трансформації освітнього простору на різних рівнях його функціонування.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових виданнях

1. Панченко В. М. Сприйняття та переживання часу особистістю як процес формування життєвої перспективи / В. М. Панченко // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2013. – Том X. – Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. – Вип. 24. – С. 536–545.
2. Білодід В. М. Особливості впливу освітньої соціалізації: факторна структура основних напрямків / В. М. Білодід // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. – К. : Київський ун-т, 2015. – № 1(3) – С. 7–10.
3. Білодід В. М. Формування узгодженої життєвої перспективи студентів в ході психологічного тренінгу / В. М. Білодід // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – № 2(37). – Т. 2. – Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. – С. 6–4.
4. Білодід В. М. Концептуальна модель освітньої соціалізації як чинника формування узгодженої життєвої перспективи студентів / В. М. Білодід // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – № 2(37). – Т. 3. – Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. – С. 5–14.

Статті у зарубіжних виданнях

5. Білодід В. М. Дослідження формування життєвої перспективи особистості в рамках освітніх процесів вищої школи / В. М. Білодід // Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools : Psychology. Economics. – 2015. – № 3 (9). – С.86–97. – Режим доступу: fund-issled-intern.esrae.ru/9-138.

Статті та матеріали в інших виданнях

6. Панченко В. М. Аналіз феномену життєвої перспективи особистості в період навчання у ВНЗ / В. М. Панченко // Практична психологія та соціальна робота. – 2014. – № 1 (178). – С. 51–55.
7. Белодед В. М. Формирование жизненной перспективы в условиях социализации в вузе: проблема репрезентативной выборки / В. М. Белодед // Общество: социология, психология, педагогика. – Краснодар : Хорс. – 2015. – № 1. – С. 34–36.

Тези та матеріали наукових доповідей

8. Панченко В. М. Часова перспектива особистості: філософський аналіз / В. М. Панченко // Наука і сучасність: виклики глобалізації – Частина III : Міжнародна конференція м. Київ, 25 травня 2013 р. – К. : Центр наукових публікацій, 2013. – С. 144–147.
9. Панченко В. М. Проблема життєвої перспективи особистості в історико-філософському контексті / В. М. Панченко // Фрагментація наукових досліджень: перспективи та проблеми – Частина II : Міжнародна конференція, м. Київ, 28 липня 2013 р. – К. : Центр наукових публікацій, 2013. – С. 91–95.
10. Панченко В. М. Функціональний аспект феномену часової перспективи / В. М. Панченко // Літні наукові читання – Частина II : Міжнародна конференція, м. Київ, 31 серпня 2013 р. – К. : Центр наукових публікацій, 2013. – С. 71–74.
11. Панченко В. М. Проблема измерения показателей жизненной перспективы личности в период обучения в ВУЗе / В. М. Панченко // Identity of a personality and group: psycho-pedagogical and sociocultural aspects : materials of the international scientific conference. – Praha : Vědecko vydavatelské centrum «Sociosféra-CZ», 2014. – С. 75–81.

АНОТАЦІЯ

Білодід В. М. Освітня соціалізація як чинник формування узгодженої життєвої перспективи студентів – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка МОН України. – Київ, 2015.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню психологічних закономірностей формування життєвої перспективи у процесі освітньої соціалізації студентів. У результаті теоретичного аналізу наукового стану проблеми уточнено та операціоналізовано поняття життєвої перспективи як динамічного образу власного майбутнього, виокремлено критерії та умови її узгодженості. Створено концептуальну модель соціалізації в рамках освітніх процесів вищої школи, що обґрунтовує напрямки, компоненти та критерії ефективності соціалізуючих впливів. Емпірично визначено закономірності формування життєвої перспективи на різних етапах професійного навчання та типи студентів за специфічними ознаками узгодженості життєвих перспектив та особливостями освітньої соціалізації. Доведено значущість активної особистісної позиції як такої, що опосередковує соціалізуючі впливи освітнього середовища. Розроблено інструменти оптимізації здатності студентів до побудови узгоджених життєвих перспектив шляхом розробки та наповнення системи життєвих планів та завдань. Сформульовано рекомендації щодо сприяння життєвому проектуванню через організацію освітнього середовища, адресовані адміністрації та викладачам ВНЗ.

Ключові слова: психологічний час, життєва перспектива, життєвий план, освітня соціалізація, компоненти освітньої соціалізації: професійний, інтеракційний, середовищний, навчальний.

АННОТАЦИЯ

Белодед В. М. Образовательная социализация как фактор формирования согласованной жизненной перспективы студентов. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко МОН Украины. – Киев, 2015.

Диссертационное исследование посвящено изучению психологических закономерностей формирования жизненной перспективы в процессе образовательной социализации студентов.

Сформулировано представление о жизненной перспективе как динамичном образе желаемого или осознаваемого будущего, который играет активирующую, ориентирующую, прогностическую роль в регуляции деятельности. Критериями и условиями согласованности жизненной перспективы является гармоничная иерархизация жизненных целей и задач с точки зрения потенциалов достижения желаемого результата в будущем, актуальных возможностей настоящей ситуации и осознания предыдущего опыта.

Образовательная социализация представлена как процесс активного развития психики в специально организованных педагогических условиях образовательных учреждений путем целенаправленного усвоения социокультурного опыта и стихийного освоения социальных ролей. Его целью является приобретение личностью профессионально важных знаний, умений и личностных качеств, а также формирование общей жизненной компетентности. Среда образовательной социализации обеспечивает комплексную ситуацию формирования и проверки жизненной перспективы в период юности и ранней взрослости.

Создана концептуальная модель социализации в рамках образовательных процессов высшей школы, которая обосновывает направления (профессиональный, интеракционный, средовой, учебный) и критерии эффективности социализирующих влияний.

В результате эмпирического исследования определены закономерности формирования жизненной перспективы на разных этапах профессионального обучения. Факторная модель образовательной социализации раскрывает особенности социализирующих влияний в соответствии с четырьмя обозначенными направлениями. Описана типология студентов на основе специфических характеристик согласованности жизненных перспектив и особенностей социализации. Полученные показатели свидетельствуют о недостаточно эффективном, стихийном процессе формирования жизненной перспективы под влиянием образовательной социализации.

Доказана значимость активной личностной позиции как опосредующего фактора восприятия социализирующих воздействий образовательной среды. Степень активности субъектной позиции определяет, какие именно ресурсы образовательной социализации будут выбраны и вовлечены в процесс формирования, уточнения и гармонизации жизненных перспектив.

Сформулирован список критериев согласованной жизненной перспективы, на основании которого разработаны соответствующие векторы развивающей программы. Апробирован групповой психологический тренинг, целью которого является формирование согласованной жизненной перспективы, оптимальной для эффективного функционирования в условиях необходимости выборов и принятия ответственности на себя в сферах, наиболее актуальных для студенческого возраста; доказана её эффективность. Сформулированы рекомендации по оптимизации жизненного проектирования путём организации образовательной среды, адресованные администрации высших учебных заведений, преподавателям учебных дисциплин и специалистам по воспитательной работе.

Ключевые слова: психологическое время, жизненная перспектива, жизненный план, образовательная социализация, компоненты образовательной социализации: профессиональный, интеракционный, средовой, учебный.

ANNOTATION

Bilodid V. M. Educational socialization as a factor of the formation of a coherent life perspective of students – Manuscript.

Dissertation for Candidate degree in Psychological Sciences on a specialty 19.00.07 – Pedagogical and Age Psychology. – Taras Shevchenko National University of Kyiv of the MES of Ukraine, Kyiv, 2015.

Dissertation research is devoted to the study of psychological regularities of formation of life perspective in the educational socialization of students. As a result of scientific theoretical analysis of the problem we clarified the concept of life perspective as a dynamic image of own future, marked the criteria and conditions of its coherence. We created conceptual model of socialization within the educational process of higher education, which justifies areas, components and criteria of efficiency of socialization's influences. Empirically we determined patterns of formation of life perspective at various stages of higher education. We described the typology of students on specific characteristics and peculiarities of life prospects and socialization. We proved the importance of active personal position as a mediating factor of perception of socialization influences in the educational environment. We developed and tested optimization tools for ability of students to build life prospects coordinated by filling and design system of life plans and objectives. We created recommendations to facilitate designing of life by organizing educational environment addressed to the administration and teachers of higher educational institutions.

Keywords: psychological time, life perspective, life plan, educational socialization, components of educational socialization: professional, interactive, environmental, academic.